

Problém historicizmu vo filozofii K. R. Poppera

Viktor Binder

BINDER, V.: The Problem of Historicism in the Philosophy of K. R. Popper. *Studia Aloisiana*, 3, 2012, 4, s. 5 – 14.

This paper is an analysis of the doctrine of historicism, which aims to predict the future of historical development by discovering the laws, which are responsible for the historical development of mankind. According to Popper, this doctrine contains many moral and methodological shortcomings by itself insofar that it is possible to conclude that it is inconsistent. Nevertheless, it is used to interpret history and serves to build socio-political concepts aimed at planning closed totalitarian societies. The most influential advocates of historicism and closed societies were, according to Popper, Plato, Hegel and Marx. The most shocking examples of application of their socio-political ideas in practice are nationalism and communism, which caused much human suffering.

Keywords: Popper, historicism, totalitarianism, political philosophy, historical evolution

Záujem filozofov sa už od počiatkov filozofického bádania upriamoval aj na vývoj spoločností, pýtali sa na príčiny spoločenských zmien a mnohí sa zamýšľali nad možnosťou existencie zákonov, ktoré hýbu dejinami ľudstva a zodpovedajú za spoločenské zmeny, ktoré sami pozorovali. Ich empirické pozorovania, spojené s teoretickým uvažovaním, boli základom pre mnohé sociálno-politické koncepcie vysvetľujúce evolúciu spoločnosti a navrhujúce riešenia problémov, s ktorými sa človek v spoločnosti stretával. Za jednu z esenciálnych koncepcií objasňujúcich chod dejín označil K. R. Popper vo svojej filozofii historicizmus. Jeho najznámejšími propagátormi boli podľa Poppera Platón, Hegel a Marx, ktorí ho použili ako základ pre svoje spoločensko-politické teórie. Popper je presvedčený, že politické koncepcie postavené na historicizme vedú v praxi k uzavretým a totalitným spoločnostiam.

Historicizmus postuluje nemenný zákon dejín, v ktorom je osud jednotlivca raz a navždy spečatený historickou nevyhnutnosťou. Poskytuje teoretický základ pre revolučné plánovanie nových a lepších, avšak utopických štátnych zriadení. Teoretické koncepcie takýchto utopických spoločností negatívne ovplyvnili reálne sociálno-politické zmeny v mnohých krajinách. Medzi najhroznejšie príklady patria nacizmus a komunizmus, ktoré vo svojom úsilí vybudovať dokonalú spoločnosť spôsobili nesmierne veľa ľudského utrpenia. O hrôzach

týchto režimov sa mohli na vlastnej koži presvedčiť desiatky miliónov ľudí, napriek tomu ani takéto udalosti neprivedli väčšinu ľudí ku prehodnoteniu politických myšlienok spomenutých filozofov.

Cieľom tohto článku je poukázať na nebezpečné dôsledky aplikácie historicizmu v sociálno-politických teóriách. Pokúsim sa ukázať, že historicizmus vedie na jednej strane k fatalizmu a determinizmu (a mnohým ďalším negatívnym dôsledkom, ktoré z nich vyplývajú) a na druhej strane k takej širokej možnosti interpretácie ľudských dejín, ktorá poskytuje takmer každému možnosť vysvetľovať dejiny svojím vlastným spôsobom.

Popper predstavuje historicizmus ako doktrínu s cieľom vysvetľovať a predpovedať budúci historický vývoj a s tendenciou viesť k uzavretým a totalitným spoločnostiam. Na objasnenie najprv analyzujem jej definíciu, potom poukážem na problémy, ktoré z nej vyplývajú. Na záver predstavím argumenty proti konzistentnosti tejto doktríny, ktorá je podľa Poppera empiricky aj logicky neudržateľná.

1. Základné charakteristiky historicizmu

Jednu z najvýstižnejších definícií nájdeme v Popperovej *Biede historicizmu*: „*Historicizmom* označujem taký prístup k sociálnym vedám, podľa ktorého je ich hlavným cieľom *historická predpoveď*; a tento cieľ je dosiahnuteľný odhalením rytmov či vzorcov, zákonov či trendov, ktoré sa skrývajú v pozadí historického vývoja.“¹

Ide o obsahovo bohatú definíciu, ktorú môžeme rozdeliť na štyri časti a tie hovoria, že historicizmus

1. je určitý prístup k sociálnym vedám,
2. predpokladá, že cieľom sociálnych vied je historická predpoveď,
3. predpokladá, že takéto predpoveď je založená na objavení rytmov, alebo vzorcov, zákonov či trendov,
4. vyvodzuje, že tieto zákony, či trendy tvoria základ pre niečo, čo môžeme označiť ako evolúciu histórie.²

Historická predpoveď spomenutá v bode 2 neznamena, že budeme vedieť, kto bude prezidentom Slovenskej republiky v roku 2045. Historicisti sa o takéto detailné predpovede nepokúšajú. Historická predpoveď nie je časovo presne určená a nie je ani podmienená. Tvrdenia historicistov o budúcnosti sú bezpodmienečnými (nepodmienenými), absolútnymi a rozsiahlymi historickými proroctvami a odlišujú sa od vedeckých predpovedí, s ktorými sa stretávame v uznávaných prírodných vedách.³ Ako príklad historického proroctva posluži

1 POPPER, K. R.: *Bída historicizmu*. Praha : Oikoymenh, 1994, s. 14.

2 Porov. PASSMORE, J.: The Poverty of Historicism Revisited. In: *History and Theory*, roč. 14, 1975, č. 4, s. 33.

3 Porov. URBACH, P.: Is Any of Popper's Arguments against Historicism Valid? In: *The British Journal for the Philosophy of Science*, roč. 29, 1978, č. 2, s. 117.

tvrdenie: Kapitalizmus je predurčený na zrušenie sa a jeho nástupcom bude beztriedna spoločnosť. Toto tvrdenie hovorí bezpodmienečne, nie však detailne, čo sa má v budúcnosti udiť. Historicizmus je teda názor, že základným cieľom sociálnych vied je poskytovať rozsiahle a dlhodobé bezpodmienečne platné proroctvá, ktoré sú postavené na objavení zákonov, trendov, vzorcov a rytmov spoločnosti.⁴

V *Otvorenej spoločnosti* Popper obširnejšie hovorí o názoroch historicistov, ktorí sú presvedčení, že skutočne vedecký prístup k politike a spoločnosti je založený na reflexii a interpretácii ľudských dejín. Zatiaľ čo obyčajný človek pokladá okolnosti svojho života za dané, sociálny vedec alebo filozof sa pozerá na veci z nadhľadu. Jednotlivca považuje za obyčajného pešiaka a bezvýznamný nástroj všeobecného vývoja ľudstva a uvedomuje si, že naozaj dôležitými postavami v dejinách sú buď veľké národy a ich veľkí vodcovia, alebo triedy či veľké idey. Takýto názor je možný len vtedy, ak vedec či filozof pochopí zákony historického vývoja a bude vedieť predvídať budúci vývoj spoločnosti. V praxi to znamená, že bude môcť vybudovať politiku a spoločnosť na pevných základoch, lebo bude vedieť, aký spoločensko-politický systém uspeje a aký nie.⁵

Popper rozlišuje medzi historicizmom sociálnych vied a politickým historicizmom. Historicistická doktrína sociálnych vied hovorí, že úlohou sociálnych vied je podávať historické predpovede, napr. predpovede budúcich sociálnych revolúcií. Historicistická doktrína politiky je presvedčenie, že úlohou politiky je uľahčovať pôrodné bolesti blížiacich sa politických zmien.⁶ Obe doktríny pokladá za súčasť širšieho filozofického programu, ktorý nazýva historicizmus – názor, že príbeh ľudstva má určitú dejovú líniu a keď sa nám podarí odhaliť túto dejovú líniu, budeme vlastníkami kľúča k budúcnosti.⁷ Ústrednou tézou historicizmu teda je, že dejiny sú „ovládané špecifickými historickými či evolučnými zákonmi, ktorých objavenie by nám umožnilo veštiť osud ľudstva“⁸.

Ako sa historicizmus doteraz uplatnil v praxi? Jednou z jeho najstarších a najjednoduchších podôb je podľa Poppera učenie o vyvolenom národe. Toto učenie vysvetľuje dejiny pomocou teistického historicizmu, ktorý hovorí, že Boh je zodpovedný za konkrétny vývoj dejín. Boh si vyvolil jeden národ ako nástroj svojej vôle, ktorý neskôr zdedí jeho Zem.⁹ Existuje aj naturalistický historicizmus – ten pokladá prírodný zákon za základ vývoja dejín. Duchovný historicizmus vyzdvihuje zákon duchovného vývoja a ekonomický historicizmus poukazuje na zákon hospodárskeho vývoja. Existujú aj iné historicizmy, všetky

4 Porov. PASSMORE, J.: The Poverty of Historicism Revisited. In: *History and Theory*, roč. 14, 1975, č. 4, s. 35.

5 Porov. POPPER, K. R.: *Otvorená spoločnosť a její nepřítel I: Uhrnutí Platónem*. Praha: Oikoymenh, 1994, s. 18.

6 Táto myšlienka je odvodená z Marxovho tvrdenia: „Aj keď spoločnosť objaví prírodný zákon, ktorý určuje jej vývoj, ani potom nemôže preskočiť prírodné štádiá svojho vývoja, ani ich vytlačiť zo sveta škrtnutím pera. Môže však zmenšiť a skrátiť pôrodné bolesti.“ MARX, K.: *Kapitál I*. Praha: SNPL, 1953, s. 19.

7 Porov. POPPER, K. R.: *Conjectures and Refutations*. London: Routledge, 2002, s. 455.

8 POPPER, K. R.: *Otvorená spoločnosť a její nepřítel I: Uhrnutí Platónem*, s. 18.

9 Porov. PARVIN, P.: *Karl Popper*. New York: The Continuum International Publishing Group, 2010, s. 52.

sa však zhodujú v tom, že existujú špecifické historické zákony, ktoré je možné objaviť a na ich základe predvídať budúcnosť ľudstva.

Hlavné črty učenia o vyvolenom národe prebrali aj dve najdôležitejšie moderné verzie historicizmu. Na strane pravice je to filozofia dejín rasizmu a fašizmu a na strane ľavice Marxova filozofia dejín. Rasizmus nahrádza vyvolený národ vyvolenou rasou, Marxova filozofia vyvolenou triedou. Filozofia rasizmu sa opiera o istý druh prírodného zákona, biologickú nadradenosť krvi vyvolenej rasy, pomocou ktorej vysvetľuje vývoj dejín – dejiny sú zápasom rás o nadvládu. Marxova dejinná filozofia sa zas opiera o ekonomický zákon, ktorý tvrdí, že celé dejiny sú len zápasom tried o ekonomickú nadvládu.¹⁰

Spomenutím praktických aplikácií historicizmu sme si utvorili predbežný obraz o spoločnostiach ovplyvnených rôznymi historicistickými náukami. Treba spomenúť ešte dva dôležité prvky nerozlučne spojené s historicizmom – esencializmus¹¹ a holizmus¹². Popper tvrdí, že historicizmus a esencializmus sú navzájom nerozlučne spojené.¹³ Túto nerozlučnosť vysvetľuje prostredníctvom momentu zmeny, ktorý je tiež pre historicizmus podstatný. Vždy, keď sa niečo v procese historického vývoja zmení, musíme vedieť identifikovať, čo sa zmenilo, aby sme o zmene vôbec mohli hovoriť. Toto „čo“ predstavuje esenciu toho, čo sa zmenilo. V sociálnych vedách môžeme hovoriť o zmenách a vývoji len vtedy, keď predpokladáme existenciu nemennej podstaty, a preto je potrebné riadiť sa postupmi metodologického esencializmu.¹⁴

Druhým spomenutým prvkom je holizmus. Historicisti pristupujú ku spoločenským zmenám holisticky, to znamená, že pokladajú všetky zmeny a spoločnosť za jedno teleso, ktoré sa pohybuje určitým smerom. Preto cieľom historicistov nie je len identifikovať akési trendy a tendencie ku zmene, ale niečo ako globálny sociálny zákon zotrvačnosti, ktorý je podobný zákonu zotrvačnosti v newtonovskej fyzike.¹⁵ Historicisti si tiež myslia, že sociálne skupiny nie sú len agregátom jednotlivcov, ale sú čímsi viac, a že existuje spoločnosť ako celok, ktorej budúcnosť môže byť predpovedaná prostredníctvom historických zákonov, ktoré determinujú jej vývoj.¹⁶

10 Porov. POPPER, K. R.: *Otvorená spoločnosť a jej nepriateľ I : Uhranúť Platónem*, s. 19–20.

11 Esencializmus je metafyzická teória, ktorá tvrdí, že objekty majú esenciu (podstatu) a existuje rozdiel medzi esenciálnymi, čiže podstatnými, a neesenciálnymi (nie nutnými) vlastnosťami týchto objektov. Porov. *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Ed. Robert Audi. Cambridge : Cambridge University Press, 1995, s. 281.

12 Holizmus je názor pripisujúci celku (nejakého systému) rovnakú, či dokonca vyššiu úroveň reality ako častiam, ktoré tento celok tvoria. Porov. *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, s. 390.

13 Porov. ROBINSON, R.: Dr. Popper's Defense of Democracy. In: *The Philosophical Review*, roč. 60, 1951, č. 4, s. 505.

14 Porov. POPPER, K. R.: *Bída historicizmu*, s. 32.

15 Porov. CORVI, R.: *An Introduction to the Thought of Karl Popper*. London : Routledge, 2005, s. 53.

16 Porov. PASSMORE, J.: The Poverty of Historicism Revisited. In: *History and Theory*, roč. 14, 1975, č. 4, s. 38, 43.

2. Problémy a kritika historicizmu

Z opísanej doktríny historicizmu vyplýva niekoľko vážnych problémov. Jedným z nich je, že odhalený zákon vývoja a smerovania dejín je nemenný a trvalý. História sa podľa tohto zákona musí vyvíjať nutne, čo nás privádza k determinizmu a fatalizmu.¹⁷ Naše individuálne životy sú determinované a riadené dejinným zákonom. Naša budúcnosť je v rámci spoločenského vývoja dopredu určená. Popper však nesúhlasí s takýmto postojom a oponuje: „Budúcnosť závisí od nás samých, a my nezávisíme od nijakej historickej nevyhnutnosti.“¹⁸

Historická nevyhnutnosť prináša ďalšie, morálne dôsledky, medzi ktoré patrí strata zodpovednosti a osobnej iniciatívy. Ak totiž vieme, že sa niečo tak či tak udeje, prestaneme sa usilovať veci meniť, lebo je to márne. Ak je historicky nevyhnutné, aby došlo k nejakému zlu, ako je napr. vojna, vzdáme sa pokusov bojovať proti tomu, lebo vieme, že naše individuálne skutky nezmôžu nič proti historickej nevyhnutnosti. Ak sme presvedčení, že nemôžeme nič urobiť, prestávame sa cítiť zodpovední za udalosti, ktoré sa okolo nás odohrávajú. Keďže sa prestávame cítiť zodpovední, prestávame byť aj slobodní. Možnosť vykonávať osobné rozhodnutia je totiž dôsledkom našej slobody. Strácame pocit zodpovednosti, rozhodnutia sú nám ľahostajné a sloboda v tom prípade prestáva mať zmysel. Ďalej, na to, aby sme mohli vykonávať slobodné rozhodnutia, za ktoré sa cítime byť zodpovední, potrebujeme racionálne myslenie. Ak sa však vzdáme slobodného rozhodovania a zodpovednosti, vzdávame sa aj racionality. Mnohé typy historicizmu propagujú postoj, aby sa ľudia vzdali svojej racionality tým, že budú nasledovať veľkého vodcu, alebo sa stanú členmi nejakej skupiny – zbavia sa tak bremena zodpovednosti a nutnosti premýšľať a dajú sa viesť niekým iným, väčším, kto môže mať skutočný vplyv na priebeh dejín. Zatiaľ sa prejavili štyri negatívne dôsledky historicizmu: strata osobnej iniciatívy, zodpovednosti, slobody a racionality.

Historicistické teórie nemusia viesť vždy k fatalizmu a pasivite. Historicistická doktrína politiky inšpirovaná Marxom hovorí, že politika má slúžiť na uľahčenie pôrodných bolestí blížiacich sa spoločensko-politických zmien.¹⁹ Podľa Poppera väčšina historicistov dokonca nabáda k aktivizmu.²⁰ Ide však o pseudoaktivizmus, lebo za účinné a rozumné osobné aktivity sa pokladajú len tie, ktoré zapadajú do predpovedaného historického vývoja a napomáhajú

17 Viac ku problematike Popperovej analýzy determinizmu porov. KARABA, M.: Otázka slobody vo svetle Popperovho riešenia problému „determinizmus verzus indeterminizmus“. In: GAVENDOVÁ, O., a i.: *Variácie na tému sloboda : Filozofické reflexie*. Bratislava : Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2012, s. 9-35.

18 POPPER, K. R.: *Otvorená spoločnosť a její nepřítel I : Uhrnutí Platónem*, s. 14.

19 POROV. CORVI, R.: *An Introduction to the Thought of Karl Popper*, s. 54.

20 „Historicizmus plne uznáva, že naše prania a myšlienky, naše sny a úvahy, náš strach a poznanie, naše záujmy a energie, to všetko sú sily vývoja spoločnosti. Neučí, že sa nedá nič urobiť; iba predpovedá, že ani vaše sny, ani vaše rozumové úvahy nemožno nikdy uskutočniť podľa plánu.“ POPPER, K. R.: *Bída historicizmu*, s. 45.

ho. Ide len o akési sociálne pôrodnictvo, ktoré má napomôcť zmeny, ktoré sa aj tak uskutočnia.²¹

Inými slovami, ak sa raz ocitnete v rieke, neusilujte sa plávať proti prúdu, alebo odvrátiť tok rieky, lebo je to nerozumné. Jediným rozumným konaním v takej situácii je plávať v smere prúdu, ktorý vás aj tak zavedie na miesto, v smere ktorého rieka tečie. Ak sa ocitnete v dave ľudí, ktorý sa chystá lynčovať človeka, nepokúšajte sa protestovať. Takisto je to neracionálne, nič tým nedosiahnete, len vás tiež zlynčujú. Racionálne bude pridať sa k lynčujúcemu davu a napomôcť tak nevyhnutnú udalosť. Z uvedeného vyplýva nepotešujúca správa: „Zástanca historicizmu môže vývoj spoločnosti iba vysvetľovať a všelijako ho napomáhať; jeho vlastné stanovisko však znie, že *vývoj nemôže zmeniť nikto.*“²²

Od morálnych problémov historicizmu, ktoré ovplyvňujú správanie jednotlivca, prejdem ku kritike metodológie historicizmu. Popperova kritika sa v tejto oblasti zameriava na spôsob, akým historicisti operujú s „trendmi“ spoločenského vývoja a ako ich interpretujú. Popper nepopiera existenciu trendov v dejinnom procese, upozorňuje však, že trendy nie sú zákony, ako si to historicisti často zamieňajú.²³ Tvrdenia o existencii trendov sú existenciálne, a nie univerzálne, t. j. tvrdenie o existencii trendu v istej dobe a na istom mieste je len singulárne historické tvrdenie a nepredstavuje univerzálny zákon. Ak chceme vyslovovať vedecké predpovede, môžeme tak urobiť len na základe zákonov, a nie trendov. Trend rastu populácie, ktorý trvá stovky alebo tisíce rokov, sa môže zmeniť počas jedného desaťročia. To, že ten trend pretrvával tisíce rokov, z neho ešte nerobí univerzálny zákon.²⁴ Popperovo popretie historicistickej metódy je založené na zdôraznení podstatného rozdielu medzi trendmi a zákonmi.²⁵

Popper nepopiera existenciu trendov, tvrdí však, že ich trvanie závisí od trvania špecifických počiatkových podmienok²⁶, čo historicisti prehliadajú, a preto pokladajú trendy za bezpodmienečné, čiže ich chápu ako zákony. Zamieňajú trendy so zákonmi, a preto si myslia, že existujú nepodmienené, všeobecné, akési absolútne trendy, napr. všeobecná historická tendencia k pokroku, tendencia k lepšiemu a šťastnejšiemu životu a pod. Hlavným omylom historicizmu je považovať (absolútne) trendy za zákony vývoja, ktoré rovnako ako iné zákony nezávisia od počiatkových podmienok. Zákony historicistov tvoria základ bezpodmienečných veštieb a stoja v protiklade k podmieneným vedeckým predpovediam²⁷ – proroctvá historicistov sú teda nevedecké.

21 Porov. CORVI, R.: *An Introduction to the Thought of Karl Popper*, s. 54.

22 POPPER, K. R.: *Bída historicizmu*, s. 47.

23 Porov. CORVI, R.: *An Introduction to the Thought of Karl Popper*, s. 54.

24 Porov. POPPER, K. R.: *Bída historicizmu*, s. 91.

25 Porov. URBACH, P.: Is Any of Popper's Arguments against Historicism Valid? In: *The British Journal for the Philosophy of Science*, roč. 29, 1978, č. 2, s. 119.

26 Počiatkové podmienky sa obvykle pokladajú za príčinu príslušnej udalosti.

27 Porov. POPPER, K. R.: *Bída historicizmu*, s. 100–101.

Ďalšia kritika vychádza z Popperovej optimistickej viery (ovplyvnenej jeho kritickým racionalizmom) v schopnosť človeka zlepšiť svoj život a vyriešiť svoje problémy bez zásahu zhora. Z tohto dôvodu nevedel prijať zbožštenie histórie, ako to urobili Marx a Hegel.²⁸ Popperove tvrdenia a námietky sú v tomto ohľade dvojaké: Po prvé, historicista neodvodzuje svoje historické proroctvá z podmienených vedeckých predpovedí. Po druhé, on to nemôže ani urobiť, pretože ďalekosiahle proroctvá môžu byť odvodené z vedeckých podmienených predpovedí iba vtedy, ak sa vzťahujú na systémy, ktoré sú dostatočne izolované, nehybné a opakujú sa. Takéto systémy nájdeme napr. v prírode, ale moderná spoločnosť vôbec nie je takýmto systémom.²⁹

Napríklad predpovedanie zatmenia slnka je možné len preto, lebo slnečná sústava ako celok je relatívne stabilná a nezávislá od vonkajších vplyvov a je takej povahy, že prejavuje pravidelnosti a opakovania. Niečo podobné sa dá povedať aj o prírodných fenoménoch, ktoré vychádzajú zo zmeny ročných období. Avšak vývoj spoločnosti nemá cyklické charakteristiky. Preto nemôžeme mať nijakú istotu, že historické predpovede budú úspešné.³⁰

Predstavili sme niekoľko problémových miest v teórii historicizmu, niektoré sú morálneho, iné metodologického charakteru. Túto kritiku ukončím Popperovým známym logickým argumentom, ktorým chcel dokázať logickú nekonzistentnosť historicistickej doktríny.

3. Popperov logický argument

Popperov argument vychádza z nasledujúcej tézy odmietajúcej historicizmu: „Viera v historickú predurčenosť je číra povera a [...] nie je možné predpovedať historický vývoj ľudstva nijakými vedeckými, alebo inými racionálnymi metódami.“³¹

Podľa Keutha má Popper v striktnom zmysle slova dve tézy. Prvá (slabá) téza spočíva v presvedčení, že tvrdenie o existencii historických zákonov, ktoré nevyhnutne spôsobia určité smerovanie histórie, je číra povera. Takúto poveru nájdeme napr. v Marxovom historickom materializme. Druhá (silná) spočíva v presvedčení, že smerovanie historického vývoja vôbec nemôže byť vedecky predpovedané, ani pomocou slabších pravdepodobnostných hypotéz. Popper si však nemyslí, že ďalekosiahle historické predpovede zlyhávajú len preto, že nám chýbajú solídne potvrdené historické hypotézy, alebo preto, že zdanlivo

28 „Hegel a Marx nahradili bohyňu Prírodu bohyňou Históriou. Takže dostávame zákony Histórie, vplyvy, sily, tendencie, dizajny a plány Histórie a všemohúcnosť a vševedúcnosť historického determinizmu. Hriešnici, ktorí sa previnili proti Bohu, sú vystriedaní »kriminálnikmi, ktorí márne vzdorujú pochodu Histórie«, a dozvedáme sa, že nie Boh, ale História (História »Národov«, alebo »Tried«) bude našim sudcom. Je to toto zbožštenie histórie, proti ktorému bojujem.“ POPPER, K. R.: *Conjectures and Refutations*, s. 466. Porov. CORVI, R.: *An Introduction to the Thought of Karl Popper*, s. 54.

29 Porov. POPPER, K. R.: *Conjectures and Refutations*, s. 456–457.

30 Porov. CORVI, R.: *An Introduction to the Thought of Karl Popper*, s. 54.

31 POPPER, K. R.: *Bída historicizmu*, s. 9.

malé príčiny majú ďalekosiahle dôsledky, a tie nemôžu byť zistené presne alebo dostatočne.³² Popper v tomto zmysle tvrdí, že predvídanie budúceho vývoja dejín nie je možné z prísne logických dôvodov. Jeho päťbodový logický argument možno zhrnúť takto:

1. Vývoj ľudských dejín je výrazne ovplyvnený rastúcim ľudským poznaním.
2. Budúci nárast nášho poznania nie sme schopní predvídať nijakými racionálnymi, alebo vedeckými metódami.
3. A preto nemôžeme predpovedať ani budúci vývoj ľudských dejín.
4. Z toho vyplýva nemožnosť existencie takej vedeckej teórie, ktorá by predpovedala historický vývoj.
5. Cieľ historicizmu (predpovedanie budúcnosti) je narušený, preto táto doktrína nemá zmysel.³³

Treba povedať, že Popperovou „snahou nebolo poprieť, že určité udalosti sú predpovedateľné, alebo že by veda nebola schopná robiť predpovede“³⁴. Mnohé predpovede v sociálnych teóriách sú opodstatnené, racionálne a vedecké. Napríklad predvídanie vývoja trhu v ekonomických teóriách môže byť založené na racionálnej a vedeckej báze. Jeho argument vyvracia jedine možnosť predpovedať historický vývoj, lebo ten je ovplyvňovaný nárastom nášho poznania.

Moja vlastná kritická úvaha k tomu argumentu je takáto: Popper nemá problém uznať vedeckosť predpovedania vývoja trhu. Ak však niekto predpovedá hospodársku krízu, ktorej dôsledky sa prejavujú v politickej, kultúrnej, školskej a v mnohých iných sférach spoločnosti, môže tým predpovedať budúci stav spoločnosti, čo je to isté, ako keby predvídal historický vývoj spoločnosti – uznávam, takáto predpoveď by zrejme nebola taká rozsiahla, ako si ju predstavujú historici, ale predsa ide o historickú predpoveď v malom meradle.

Rozhodujúcim sa javí bod číslo 2 z vyššie uvedeného logického argumentu, lebo ten hovorí: Ak existuje nejaký nárast ľudského poznania, potom nemôžeme predvídať dnes to, čo budeme vedieť až zajtra. Vedeckými metódami predpovedať svoje vlastné budúce výsledky. „Takéto pokusy dospejú k výsledkom až po udalosti, keď je na predpoveď už príliš neskoro; výsledok sa dosiahne až po tom, čo sa predpoveď zmenila na retrodikciu.“³⁵ Z toho vyplýva, že celkový stav budúcich foriem spoločnosti je nevyhnutne nepredvídateľný, pretože je z princípu nemožné predpovedať budúcnosť ľudského poznania.³⁶

32 Porov. KEUTH, H.: *The Philosophy of Karl Popper*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005, s. 200–201.

33 Porov. POPPER, K. R.: *Bída historicizmu*, s. 11.

34 KARABA, M.: Otázka slobody vo svetle Popperovho riešenia problému „determinizmus verzus indeterminizmus“. In: GAVENDOVÁ, O., a i.: *Variácie na tému sloboda : Filozofické reflexie*, s. 24.

35 POPPER, K. R.: *Bída historicizmu*, s. 11–12.

36 Porov. PASSMORE, J.: The Poverty of Historicism Revisited. In: *History and Theory*, roč. 14, 1975, č. 4, s. 45.

Keuth má voči Popperovmu argumentu isté výhrady, lebo sa pýta na presnosť, s akou máme predvídať to, čo nevieme dnes, ale budeme vedieť až zajtra. „Koniec koncov, často môžeme v istých medziach predpovedať, že určitý problém bude v určitom čase v budúcnosti vyriešený, aj keď nemôžeme presne predpovedať, ako bude vyriešený.“³⁷ Ako príklad uvádza vývoj rôznych častí lietadla, ktorý sa uskutočňuje nie postupne za sebou, ale paralelne. Rôzne časti sa môžu vyvíjať dokonca aj v rôznych krajinách. Keuth tým chcel povedať, že nemusíme mať vždy presnú predstavu o našich budúcich výsledkoch. Napriek tomu si môžeme dovoliť predpovedať, že v čase t_1 budeme mať viac vedomostí o určitom probléme (napr. o fungovaní mozgu) než v čase t_0 .

Popperov argument je podľa nás dosť jasný v tom, že hovorí o konkrétnych poznatkoch, a nie o vágnych predstavách budúceho stavu vecí, ako o nich hovorí Keuth. Ľudia v 15. storočí predsa nepredvídali poznatky umožňujúce v 20. storočí zostrojiť lietadlá, ktorými môžeme cestovať. Načo by potom čakali päťsto rokov? Čakali zrejme preto, lebo nemali ani tušenie o tom, že ľudské poznanie môže narásť do takých rozmerov.

Záver

Cieľom historicizmu je rozsiahla historická predpoveď, dosiahnuteľná odhalením zákonov určujúcich historický vývoj. V historicizme sa však skrýva determinizmus a fatalizmus, a ich negatívnymi dôsledkami sú strata osobnej iniciatívy, zodpovednosti, racionality a slobody. Jedným z jeho vážnych metodologických nedostatkov je zamieňanie podmienených trendov za nepodmienené univerzálne zákony, na základe ktorých chce predpovedať budúcnosť. Jeho konzistentnosť je zároveň narušená tým, že neberie do úvahy závislosť od rastúceho ľudského poznania, čo nemožno dopredu predvídať.

Boli spomenuté aj niektoré praktické aplikácie historicizmu, medzi ne patrí náuka o vyvolenom národe, kolektivistické a totalitné tendencie uzavretých spoločností. Historicizmus je takpovediac základňa, na ktorej sa buduje nadstavba totalitnej spoločnosti.

Analýzou historicizmu som poukázal na nebezpečenstvá jeho sociálno-politickej aplikácie, na jeho tendencie urobiť z človeka prostriedok na udržanie nejakého vyššieho celku (a potlačiť tým jeho slobodu a individualitu), ktoré existujú aj v súčasnosti. V zhode s Popperom si myslím, že len kritický racionálny duch môže pretvárať spoločnosť na niečo lepšie, vždy však postupne, neustále kontrolujúc svoj progres, aby ostal na správnej ceste ku slobodnej a otvorenej spoločnosti, chrániacej individualitu jednotlivca a jeho hodnotu, ktorá je u každého človeka rovnaká. Budúcnosť nemôžeme predpovedať, pretože nie sme bábkami v rukách neosobných historických zákonitostí, ktoré by určovali a diktovali náš život. Život si riadime sami a sami sme zaň zodpovední.

37 KEUTH, H.: *The Philosophy of Karl Popper*, s. 202.

Použitá literatúra

- CORVI, R.: *An Introduction to the Thought of Karl Popper*. London : Routledge, 2005. ISBN 0-203-98257-6
- KARABA, M.: Otázka slobody vo svetle Popperovho riešenia problému „determinizmus verzus indeterminizmus“. In: GAVENDOVÁ, O., a i.: *Variácie na tému sloboda : Filozofické reflexie*. Bratislava : Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2012.
- KEUTH, H.: *The Philosophy of Karl Popper*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. ISBN 0-521-54830-6
- MARX, K.: *Kapitál I*. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1953.
- PARVIN, P.: *Karl Popper*. New York : The Continuum International Publishing Group, 2010. ISBN 978-0-8264-3222-3
- POPPER, K. R.: *Bída historicizmu*. Praha : Oikoymenh, 1994. ISBN 80-85241-75-7
- POPPER, K. R.: *Conjectures and Refutations*. London : Routledge, 2002. ISBN 0-415-28594-1
- POPPER, K. R.: *Otevřená společnost a její nepřátelé I : Uhranutí Platónem*. Praha : Oikoymenh, 1994. ISBN 80-85241-53-6
- POPPER, K. R.: *The Open Society and Its Enemies I : The Spell of Plato*. Princeton : Princeton University Press, 1966. ISBN 0-691-01968-1
- PASSMORE, J.: The Poverty of Historicism Revisited. In: *History and Theory*, roč. 14, 1975, č. 4. Oxford : Blackwell Publishing, 1975. E-ISSN 14682303
- ROBINSON, R.: Dr. Popper's Defense of Democracy. In: *The Philosophical Review*, roč. 60, 1951, č. 4. Durham : Duke University Press, 1951. E-ISSN 15581470
- The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Ed. Robert Audi. Cambridge : Cambridge University Press, 1995. ISBN 10 0-511-07417-4
- URBACH, P.: Is Any of Popper's Arguments against Historicism Valid? In: *The British Journal for the Philosophy of Science*, roč. 29, 1978, č. 2. Oxford : Oxford University Press, 1978. E-ISSN 14643537

Mgr. Viktor Binder
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P. O. Box 173
841 99 Bratislava
e-mail: viktor.binder@gmail.com